

Теорія та історія держави і права

УДК 342.7)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.22252288>

Соціально-політичні фактори розвитку української нації: демографічні та міграційні аспекти розвитку націєтворення

Голець Віталій Віталійович

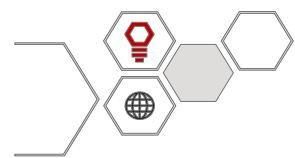
кандидат історичних наук, доцент,

Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Чернігів, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9308-1361>

Прийнято: 17.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

Анотація. Дослідження спрямоване на розкриття особливостей впливу внутрішніх і зовнішніх міграційних хвиль на трансформацію соціальної структури українського суспільства, формування національної ідентичності та загальну стабільність державотворчих процесів в умовах глобалізаційних змін і безпекових загроз. **Методи.** Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, метод системного та порівняльного аналізу застосовано для вивчення динаміки демографічних показників; статистичний метод — для оцінки масштабів трудової міграції та вимушеного переміщення; структурно-функціональний підхід дозволив дослідити вплив міграційних процесів на соціальні інститути та державну політику; а інституційний метод використано для аналізу нормативно-правової бази міграційного регулювання та євроінтеграційних стандартів. **Результати.** У результаті дослідження визначено особливості впливу депопуляції, зниження рівня народжуваності, старіння населення, масової трудової міграції та масштабного вимушеного переміщення на безпеку та сталий розвиток української нації.

Доведено, що безпекові загрози суттєво деформували демографічний потенціал країни. Проаналізовано роль євроінтеграційних процесів як дієвого каталізатора реформування вітчизняної міграційної політики відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини. Обґрунтовано стратегічну необхідність переходу від реактивного регулювання до проактивного формування комплексної моделі державної політики, що інтегрує демографічні, соціальні та безпекові чинники.

Висновки. Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні концептуальних засад аналізу демографічної та міграційної політики як базових інструментів модернізації сучасного українського націєтворення в умовах глобальних трансформацій. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки, аналітичні узагальнення та запропонована модель зміцнення демографічного потенціалу можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегій національної безпеки, програм соціально-економічного розвитку та модернізації міграційного законодавства України.

Ключові слова: українська нація, націєтворення, демографічна політика, міграційні процеси, соціально-політичний розвиток, національна ідентичність, євроінтеграція, державна політика.

Socio-political factors in the development of the Ukrainian nation: demographic and migratory aspects of nation-building

Holets Vitalii,

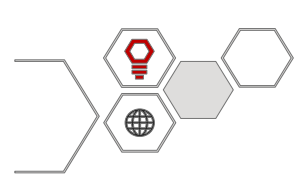
PhD in History, Associate Professor,

North Ukrainian Institute named after Heroes of Kruty of the Private Joint-Stock

Company «Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel

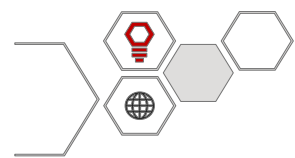
Management», Chernihiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9308-1361>

Abstract. This study aims to examine the specific ways in which internal and external migration waves influence the transformation of the social structure of Ukrainian

society, the formation of national identity, and the overall stability of state-building processes in the context of globalisation and security threats. **Methods.** The methodological framework of the study comprises a range of general scientific and specialised methods. In particular, the method of systemic and comparative analysis was applied to study the dynamics of demographic indicators; the statistical method was used to assess the scale of labour migration and forced displacement; the structural-functional approach enabled an investigation into the impact of migration processes on social institutions and state policy; whilst the institutional method was used to analyse the regulatory framework for migration control and European integration standards. **Results.** The study identified the specific ways in which depopulation, falling birth rates, population ageing, mass labour migration and large-scale forced displacement affect the security and sustainable development of the Ukrainian nation. It has been demonstrated that security threats have significantly distorted the country's demographic potential. The role of European integration processes as an effective catalyst for reforming domestic migration policy in line with international human rights standards has been analysed. The strategic necessity of transitioning from reactive regulation to the proactive development of a comprehensive model of state policy that integrates demographic, social and security factors has been substantiated. **Conclusions.** The scientific novelty of the study lies in the deepening of the conceptual foundations for analysing demographic and migration policy as fundamental instruments for the modernisation of contemporary Ukrainian nation-building in the context of global transformations. The practical significance of the results obtained lies in the fact that the conclusions drawn, the analytical generalisations and the proposed model for strengthening demographic potential can be utilised by state authorities when developing national security strategies, socio-economic development programmes and the modernisation of Ukraine's migration legislation.

Keywords: Ukrainian nation, nation-building, demographic policy, migration processes, socio-political development, national identity, European integration, state policy.

Вступ

Соціально-політичні фактори розвитку української нації становлять складну багатовимірну систему детермінант, що визначають динаміку націєтворчих процесів у контексті історичних трансформацій, державотворення та сучасних глобальних викликів. У межах сучасної соціально-гуманітарної науки нація розглядається не як статична структура, а як динамічна форма соціальної інтеграції, що формується під впливом політичних інституцій, економічних умов, культурних практик та демографічних процесів.

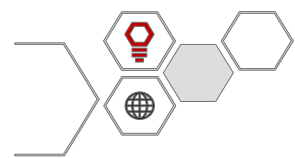
Особливого значення у цьому контексті набувають демографічні та міграційні чинники, оскільки вони безпосередньо впливають на кількісний і якісний склад населення, структуру соціальних груп, рівень територіальної мобільності та характер соціальної взаємодії. Українське суспільство в умовах тривалих трансформацій демонструє складну демографічну динаміку, що включає процеси природного скорочення населення, урбанізації та зовнішньої міграції, які в сукупності формують нові параметри національної консолідації.

У межах теоретичних підходів до націєтворення наголошується, що соціальна інтеграція населення залежить не лише від спільності політичних інститутів, але й від здатності суспільства забезпечувати відтворення соціального капіталу, підтримання зв'язків між поколіннями та стабільність демографічної структури. У цьому аспекті міграційні процеси виступають як одночасно інтеграційний і дестабілізаційний фактор, що може як посилювати зв'язки з глобальним середовищем, так і послаблювати внутрішню соціальну згуртованість.

Таким чином, дослідження соціально-політичних чинників розвитку української нації потребує комплексного підходу, який поєднує аналіз демографічних тенденцій, міграційної динаміки та інституційних трансформацій у межах сучасного державотворчого процесу.

Актуальність проблеми

Актуальність дослідження соціально-політичних чинників розвитку української нації зумовлена посиленням впливу демографічних і міграційних

процесів на структуру суспільства та характер націєтворення. У сучасних умовах державотворення ці фактори набувають не лише статистичного, а й стратегічного значення, оскільки визначають довгострокові перспективи соціальної стабільності та розвитку людського потенціалу.

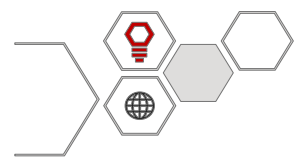
Демографічні зміни в Україні характеризуються комплексністю та нерівномірністю, що проявляється у скороченні чисельності населення, зміні вікової структури та зростанні навантаження на працездатну частину суспільства. Такі процеси впливають на функціонування соціальних інститутів, систему публічного управління та можливості відтворення трудових ресурсів, що безпосередньо пов'язано з націєтворчими процесами.

Міграційні явища, у свою чергу, формують складну систему зовнішніх і внутрішніх переміщень населення, що охоплює трудову міграцію, вимушене переселення та еміграційні потоки. Ці процеси мають неоднозначний вплив на розвиток нації, оскільки з одного боку сприяють інтеграції у глобальний простір, а з іншого можуть призводити до втрати людського капіталу та ослаблення соціальних зв'язків.

У науковій літературі підкреслюється, що демографічні та міграційні процеси не є ізольованими явищами, а тісно пов'язані з політичними, економічними та культурними трансформаціями. Вони формують нові конфігурації соціальної структури, що потребують адекватного правового та управлінського реагування.

Подальший аналіз цих процесів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування української нації в умовах сучасних викликів та визначити ключові напрями її розвитку.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства дедалі більшого значення набуває взаємозв'язок демографічних процесів із політико-інституційними трансформаціями. Зміна чисельності населення, його вікової структури та просторового розподілу формує нові параметри функціонування держави, впливаючи на ефективність публічної політики та соціальної інтеграції.

Особливої уваги потребує феномен зовнішньої трудової міграції, який став одним із ключових чинників трансформації соціально-економічної структури України. Масовий виїзд працездатного населення за кордон призводить до формування демографічних дисбалансів, які позначаються на ринку праці, системі соціального забезпечення та загальному потенціалі розвитку нації.

Водночас внутрішня міграція, зумовлена урбанізаційними процесами та вимушеним переміщенням населення, створює нові виклики для регіонального розвитку та просторової організації суспільства. Це впливає на зміну соціальної інфраструктури, структуру зайнятості та характер міжрегіональної взаємодії.

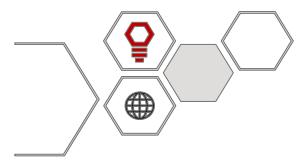
У науковому дискурсі підкреслюється, що демографічні та міграційні процеси не можуть розглядатися ізольовано від політичного контексту, оскільки вони є безпосереднім відображенням ефективності державної політики та рівня соціальної стабільності. Їхній вплив на націєтворення проявляється через зміну соціального капіталу, рівня довіри та механізмів суспільної консолідації.

Подальше дослідження цих явищ дозволяє виявити глибинні закономірності трансформації української нації та окреслити фактори, що визначають її розвиток у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У зарубіжній науковій традиції демографічні та міграційні процеси розглядаються як ключові детермінанти формування національних спільнот, соціальної структури та політичної стабільності держав. Особливу увагу дослідники приділяють взаємозв'язку між міграцією, ринком праці та довгостроковими процесами соціальної інтеграції.

У працях Д. Массі розкривається концепція кумулятивної причинності міграції, відповідно до якої міграційні потоки самопідсилюються через соціальні мережі та економічні зв'язки між країнами походження і прийому. Це дозволяє пояснити стійкість міграційних систем та їхній вплив на демографічну структуру суспільств [3, с. 3–26].

У дослідженнях С. Кастлса та М. Міллера міграція аналізується як глобальний соціальний процес, що трансформує не лише економічні системи, але й політичні інститути держав. Автори підкреслюють, що міграційні потоки можуть як сприяти розвитку, так і створювати соціальну напругу залежно від здатності держав до управління цими процесами [1, с. 88–94].

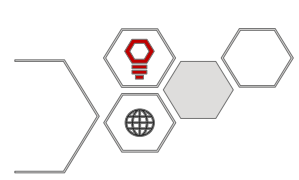
У роботах ОЕСР наголошується, що демографічне старіння та нерівномірність міграційних потоків є одними з ключових викликів для європейських держав, оскільки вони впливають на ринки праці, системи соціального забезпечення та довгострокову економічну стабільність [10, с. 101–108].

Зарубіжні дослідження демонструють, що демографічні та міграційні процеси слід розглядати як взаємопов'язані елементи глобальних трансформацій, які безпосередньо впливають на формування національних стратегій розвитку.

Подальший аналіз зарубіжної наукової літератури дозволяє виділити підхід, у межах якого демографічні процеси розглядаються як складова частина макросоціальних трансформацій, що визначають стійкість державних інститутів і характер суспільної інтеграції. У цьому контексті особливе значення надається питанням відтворення населення та довгостроковим наслідкам міграційних процесів.

У роботах Р. Патнема аналізується вплив міграції на соціальний капітал суспільства. Дослідник зазначає, що високий рівень міграційної мобільності може знижувати рівень соціальної довіри та участі у громадському житті, що безпосередньо впливає на якість демократичних інститутів [4, с. 120–126].

У доповідях ООН з питань народонаселення підкреслюється, що глобальні демографічні тенденції формують нові моделі міграційних потоків, які потребують узгоджених політичних рішень на національному та міжнародному рівнях [10, с. 33–38].

Зарубіжна наукова думка демонструє, що демографічні та міграційні процеси є системними факторами, які визначають траєкторію соціально-політичного розвитку держав у сучасному глобалізованому середовищі.

В українській науковій традиції демографічні та міграційні процеси розглядаються як ключові фактори трансформації соціальної структури та визначення траєкторій розвитку національної спільноти. Особливий акцент робиться на проблемі депопуляції, зовнішньої трудової міграції та вимушеного переміщення населення, що суттєво впливають на відтворення людського капіталу.

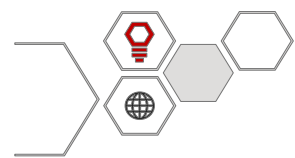
У дослідженнях вітчизняних науковців підкреслюється, що Україна протягом тривалого періоду перебуває в стані демографічного спаду, який характеризується перевищенням смертності над народжуваністю та значним міграційним відтоком населення. Це формує довгострокові ризики для соціально-економічного розвитку держави та її інституційної стабільності [14].

Окрему увагу приділено аналізу трудової міграції, яка розглядається як системне явище, зумовлене економічними диспропорціями, різницею рівнів заробітної плати та якістю життя між Україною та країнами Європейського Союзу. Дослідники зазначають, що міграційні потоки мають як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема у вигляді грошових переказів, але водночас і втрати кваліфікованої робочої сили [12].

Також у наукових працях підкреслюється необхідність формування державної політики, спрямованої на зменшення негативних демографічних тенденцій, стимулювання повернення мігрантів та підтримку внутрішньої мобільності населення як елементу стабілізації національного розвитку.

Подальший аналіз українських наукових підходів свідчить про посилення уваги до взаємозв'язку демографічної політики та державної стратегії національного розвитку. У цьому контексті демографічні процеси розглядаються не лише як статистичні показники, а як елемент стратегічної безпеки держави.

Окремий блок досліджень присвячено проблемі зовнішньої міграції молодого населення, яка призводить до втрати інтелектуального та трудового

потенціалу. У науковій літературі підкреслюється, що цей процес має довгостроковий характер і впливає на здатність держави до інноваційного розвитку [15].

Також значна увага приділяється внутрішньо переміщеним особам, які стали важливим фактором трансформації регіональної структури населення України. Це явище потребує адаптації державної політики у сфері соціального забезпечення, житлового будівництва та регіонального розвитку [11].

Українська наукова думка підкреслює необхідність інтеграції демографічного аналізу у процеси стратегічного планування державної політики, що дозволяє підвищити ефективність управлінських рішень у сфері націєтворення.

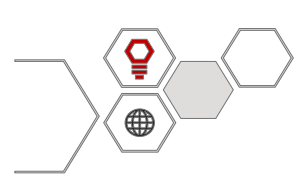
У сучасних українських дослідженнях дедалі більше уваги приділяється впливу міграційних процесів на трансформацію соціальної структури суспільства та довгострокові перспективи націєтворення. Міграція розглядається як багатовимірне явище, що охоплює економічні, демографічні та культурні аспекти розвитку держави.

У дослідженнях також підкреслюється роль діаспори як важливого соціального та економічного ресурсу, який може частково компенсувати втрати людського капіталу через інвестиції, перекази та формування міжнародних зв'язків. Водночас ефективність такого ресурсу залежить від державної політики щодо взаємодії з мігрантами та їх інтеграції у національний розвиток [13, с. 35–42].

Додатково зазначається, що демографічні та міграційні процеси в Україні мають виражений регіональний характер, що потребує диференційованого підходу до формування державної політики. Різні регіони країни демонструють відмінні тенденції розвитку, що ускладнює вироблення уніфікованих управлінських рішень.

Українська наукова література загалом сходиться на тому, що без системного врахування міграційних процесів неможливо сформувати ефективну модель довгострокового розвитку української нації.

У подальшому розвитку української наукової думки щодо демографічних і міграційних процесів посилюється увага до їхнього впливу на соціальну

згуртованість та інституційну стійкість держави. У цьому контексті акцент робиться на необхідності врахування не лише кількісних демографічних змін, але й якісних характеристик населення, зокрема рівня освіти, професійної структури та соціальної мобільності.

Окремо аналізується вплив демографічних змін на політичні процеси, зокрема на формування електоральної поведінки та регіональних політичних пріоритетів. Зміна вікової структури населення та міграційні переміщення здатні істотно трансформувати політичний ландшафт країни.

Також у науковій літературі наголошується на необхідності інтеграції демографічної політики у загальну стратегію національної безпеки, оскільки демографічна стабільність розглядається як один із ключових елементів стійкості держави.

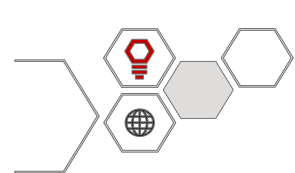
Таким чином, українські дослідження формують цілісне уявлення про демографічні та міграційні процеси як про системоутворюючі фактори розвитку української нації.

Виділення невирішеної частини проблеми

Попри наявність ґрунтовних класичних досліджень у сфері теорії міграції та глобальних демографічних прогнозів інституцій рівня ООН та Світового банку, поза увагою дослідників часто залишається інтегральний зв'язок між депопуляцією і трансформацією національної ідентичності. Більшість сучасних вітчизняних праць фокусуються на суто економічних наслідках міграції для ринку праці або на оперативно-статистичних аспекті обліку ВПО.

Невирішеною частиною проблеми, що потребує системного аналізу, є відсутність комплексної моделі, яка б розглядала демографічний спад та вимушене переміщення не просто як економічну загрозу, а як фундаментальний виклик для стабільності та суб'єктності українського націєтворення в умовах тривалого безпекового кризового стану та євроінтеграційних зобов'язань.

Мета статті

Метою статті є комплексний аналіз впливу демографічних і міграційних процесів на формування націєтворчих тенденцій, соціальну структуру та здатність до самовідтворення української нації в умовах сучасних суспільно-політичних змін.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає у концептуальному обґрунтуванні демографічної та міграційної стійкості як стрижневого елемента сучасного націєтворення та національної безпеки.

Вперше запропоновано інтегровану модель проактивної державної міграційної політики, яка, на відміну від існуючих реактивних підходів, розглядає механізми адаптації ВПО та залучення діаспори як інструменти відновлення людського капіталу та консолідації політичної нації.

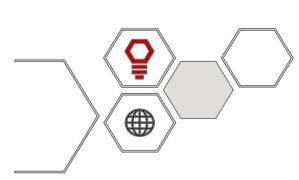
Доведено, що сучасна вимушена міграція виконує двояку роль: є критичним безпековим ризиком втрати демографічного потенціалу та водночас формує нову мережеву архітектуру взаємодії України з глобальним.

Дістало подальшого розвитку розуміння євроінтеграційних стандартів міграційного регулювання не просто як формального виконання міжнародних зобов'язань, а як базису для модернізації інститутів захисту прав людини всередині українського соціуму.

Практичне значення

Практичне значення роботи полягає в тому, що її основні положення, аналітичні конструкції та висновки мають безпосередній прикладний характер для оптимізації державного управління. Сформульовані рекомендації щодо переходу до проактивної моделі міграційного регулювання можуть бути використані:

- Апаратом РНБО та НІСД — при оновленні Стратегії національної безпеки України в частині нейтралізації загроз людському потенціалу та подолання кризи депопуляції.

- Міністерством соціальної політики та Мінреінтеграції — для коригування державних програм довготривалої інтеграції ВПО у приймаючих громадах та стимулювання повернення трудових мігрантів.
- Законодавчими органами — під час адаптації міграційного та працеворонного законодавства України до стандартів *acquis communautaire* Європейського Союзу.
- У закладах вищої освіти — при підготовці навчальних курсів із соціології нації, політичної демографії, державного управління та етнополітики.

Методологія

Методологічний каркас роботи побудований на принципах системного та міждисциплінарного підходів, що дозволило поєднати політичний аналіз націєтворчих процесів із соціодемографічним інструментарієм.

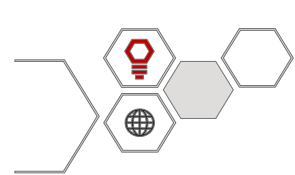
Компаративний та системний аналіз використано для зіставлення вітчизняних тенденцій старіння суспільства із трендами країн Європейського Союзу, спираючись на аналітику Єврокомісії (The 2021 Ageing Report).

Статистичний метод застосовано для критичного переосмислення емпіричних даних Держстату, МОМ та Міжнародної організації праці щодо реальних масштабів відтоку робочої сили та географічного розподілу внутрішньо переміщених осіб.

Інституційний та структурно-функціональний аналізи слугували основою для оцінки ефективності наявної нормативно-правової бази міграційної політики України та визначення закономірностей трансформації соціальної структури суспільства під впливом кумулятивних чинників вимушеного переселення.

Результати

Соціально-політичні фактори розвитку української нації в умовах демографічних трансформацій формують складну систему взаємозалежностей між населенням, державними інститутами та міграційними потоками. У цьому контексті демографічна динаміка виступає не лише фоновим процесом, а

ключовим елементом, що визначає потенціал соціальної стабільності та довгострокового розвитку суспільства.

Одним із базових аспектів є вплив скорочення чисельності населення на функціонування соціальних інститутів. Зменшення кількості працездатного населення призводить до підвищення навантаження на систему соціального забезпечення та трансформації ринку праці, що безпосередньо впливає на стійкість державної політики у сфері розвитку нації.

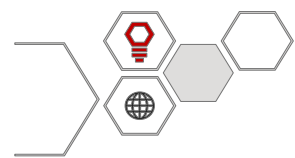
Демографічне старіння населення створює додаткові виклики для системи публічного управління, оскільки змінюється співвідношення між економічно активною та неактивною частинами суспільства. Це потребує адаптації соціальної політики та перегляду довгострокових стратегій розвитку.

У цьому контексті важливим є врахування підходів, згідно з якими демографічні процеси розглядаються як структурний фактор економічного зростання та соціальної стабільності, що безпосередньо впливає на формування людського капіталу [2, с. 44–50].

Міграційні процеси є одним із ключових чинників трансформації соціальної структури українського суспільства, оскільки вони безпосередньо впливають на розподіл людського капіталу та характер економічної активності населення. Особливо значущою є трудова міграція, яка формує стійкі зовнішні зв'язки між Україною та країнами прийому мігрантів.

Тривалий відтік працездатного населення за кордон призводить до формування структурних дисбалансів на ринку праці, що проявляється у дефіциті кваліфікованих кадрів у ключових секторах економіки. Це, у свою чергу, знижує потенціал інноваційного розвитку та ускладнює процеси модернізації національної економіки.

Водночас міграційні процеси мають і певний компенсаторний ефект, який проявляється через грошові перекази мігрантів та формування транснаціональних соціально-економічних зв'язків. Однак цей ефект не завжди здатний повністю компенсувати втрати людського капіталу, особливо у довгостроковій перспективі.

У дослідженнях міжнародних організацій підкреслюється, що ефективне управління міграційними потоками потребує комплексної державної політики, яка поєднує економічні стимули, соціальні гарантії та інституційні механізми регулювання [9, с. 71–77].

Важливим виміром демографічних і міграційних процесів є їхній вплив на соціальну згуртованість та рівень довіри в суспільстві. Зміни у структурі населення, зокрема через масову міграцію, можуть призводити до трансформації традиційних соціальних зв'язків і послаблення горизонтальних форм взаємодії між громадянами.

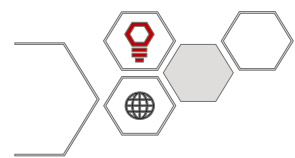
У контексті українського суспільства значущим є явище регіональної нерівномірності демографічного розвитку, яке посилюється міграційними потоками. Окремі регіони зазнають суттєвого скорочення населення, тоді як інші демонструють відносну стабільність або навіть зростання, що формує нову просторову конфігурацію соціального розвитку.

Такі процеси впливають на функціонування місцевого самоврядування, доступність соціальних послуг та ефективність регіональної політики. У результаті виникає потреба в адаптації управлінських механізмів до нових демографічних реалій.

Соціальна згуртованість є критично важливим ресурсом для стабільного розвитку держави, а її зниження може мати довгострокові негативні наслідки для політичної та економічної системи.

Демографічні та міграційні процеси істотно впливають на формування людського капіталу як ключового ресурсу розвитку української нації. Якісні характеристики населення, включаючи рівень освіти, професійні компетентності та інноваційний потенціал, визначають здатність суспільства до адаптації в умовах глобальних викликів.

У сучасних умовах спостерігається посилення конкуренції за кваліфіковані трудові ресурси між державами, що стимулює міграційні переміщення

висококваліфікованих фахівців. Це явище, відоме як «відтік мізків», має суттєвий вплив на інноваційний розвиток країн із перехідною економікою.

Водночас повернення мігрантів та циркуляційна міграція можуть виступати позитивним фактором розвитку, сприяючи трансферу знань, технологій та управлінських практик. Ефективність таких процесів значною мірою залежить від державної політики у сфері зайнятості та соціальної інтеграції.

Наукові дослідження Світового банку підкреслюють, що людський капітал є визначальним чинником економічного зростання та довгострокової стабільності держав, особливо в умовах демографічного старіння [7, с. 52–58].

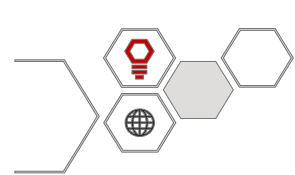
Істотним аспектом соціально-політичного розвитку української нації є вплив державної міграційної політики на регулювання демографічних процесів. Ефективність такої політики визначається здатністю держави збалансувати інтереси економічного розвитку, соціальної стабільності та захисту національного людського капіталу.

У країнах із високим рівнем міграційної мобільності застосовуються комплексні підходи до управління міграційними потоками, які включають як стимулювання повернення громадян, так і інтеграцію іммігрантів у національні ринки праці. Для України актуальним є формування власної моделі міграційного управління з урахуванням демографічного дефіциту.

Важливою складовою є також розвиток інституційних механізмів моніторингу міграційних процесів, які дозволяють оцінювати їхній вплив на соціально-економічну систему та формувати обґрунтовані політичні рішення. Без належної аналітичної бази ефективне управління міграцією є ускладненим.

Державна політика у сфері міграції повинна бути гнучкою, адаптивною та орієнтованою на довгострокові демографічні тенденції.

Важливим соціально-політичним фактором розвитку української нації є трансформація сімейної структури населення під впливом демографічних змін та міграційних процесів. Зміна моделей сімейної поведінки, зниження рівня

народжуваності та відкладене батьківство формують довгострокові наслідки для відтворення населення.

Сучасні демографічні тенденції свідчать про зростання частки домогосподарств із однією особою, а також про зменшення середнього розміру сім'ї. Це безпосередньо впливає на соціалізаційні процеси та механізми передачі культурних і ціннісних орієнтирів між поколіннями.

Міграційні процеси додатково ускладнюють ситуацію, оскільки призводять до просторового розриву сімейних зв'язків, коли частина членів сім'ї тривалий час перебуває за межами країни. Це створює нові форми сімейної організації, які мають транснаціональний характер.

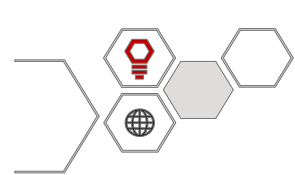
Трансформація сімейних структур є одним із ключових чинників довгострокових демографічних змін і потребує врахування у державній політиці соціального розвитку.

Суттєвим елементом аналізу соціально-політичних факторів розвитку української нації є вплив урбанізаційних процесів на демографічну структуру суспільства. Переміщення населення з сільської місцевості до міст формує нові моделі соціальної взаємодії та змінює характер територіального розподілу людського капіталу.

Урбанізація супроводжується концентрацією економічної активності в окремих регіонах, що призводить до нерівномірного розвитку територій та посилення регіональних дисбалансів. Це, у свою чергу, впливає на доступність соціальних послуг, ринку праці та інфраструктурного забезпечення.

Міграційні процеси посилюють урбанізаційні тенденції, оскільки внутрішні переміщення населення часто спрямовані у великі міста або економічно активні регіони. Це створює додаткове навантаження на міську інфраструктуру та житловий фонд.

Наукові дослідження ООН підкреслюють, що урбанізація є глобальним процесом, який суттєво впливає на демографічні тенденції та потребує ефективного управління на рівні державної політики [6, с. 41–46].

Демографічні та міграційні процеси також істотно впливають на формування системи соціального захисту населення, яка є важливим елементом соціально-політичної стабільності держави. Зміни у віковій структурі населення та зростання частки осіб похилого віку створюють додаткові виклики для пенсійної системи та механізмів соціального забезпечення.

Зменшення чисельності працездатного населення призводить до зростання навантаження на систему соціальних трансфертів, що вимагає перегляду фінансових моделей її функціонування. Це питання набуває особливої актуальності в умовах довготривалих демографічних змін.

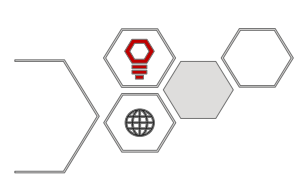
Міграційні процеси ускладнюють планування соціальної політики, оскільки значна частина громадян перебуває за межами країни, але може частково брати участь у національній економіці через грошові перекази. Це створює нові форми соціально-економічної взаємодії.

Європейська комісія наголошує, що демографічні зміни є одним із ключових викликів для систем соціального захисту в Європі та потребують комплексної адаптації державної політики [5, с. 58–63].

Важливим напрямом аналізу соціально-політичних факторів розвитку української нації є вплив демографічних і міграційних процесів на ринок праці. Зміни у структурі населення безпосередньо відображаються на пропозиції робочої сили, її кваліфікаційній структурі та рівні зайнятості.

Скорочення працездатного населення внаслідок демографічного спаду та зовнішньої міграції призводить до дефіциту кадрів у стратегічно важливих галузях економіки. Це створює додаткові виклики для економічного зростання та конкурентоспроможності держави.

Водночас міграційні процеси можуть частково компенсувати внутрішні дисбаланси ринку праці через повернення мігрантів або залучення іноземної робочої сили. Однак ефективність таких механізмів залежить від якості державного регулювання та інституційної спроможності.

Міжнародна організація праці підкреслює, що демографічні зміни є одним із ключових факторів трансформації глобальних ринків праці та потребують адаптивної політики зайнятості [8, с. 66–71].

Соціально-політичні фактори розвитку української нації також безпосередньо пов'язані з процесами формування національної ідентичності в умовах демографічних змін і міграційної мобільності. Переміщення населення, як внутрішнє, так і зовнішнє, впливає на стабільність культурних практик, мовне середовище та механізми соціальної інтеграції.

Умови масової міграції створюють ситуацію, коли частина громадян тривалий час перебуває поза межами національного соціокультурного простору. Це може призводити до трансформації ідентифікаційних моделей та формування багаторівневої належності до різних соціальних систем.

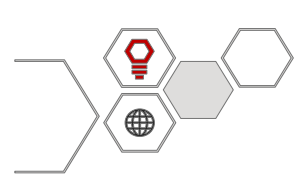
Водночас зростає роль транснаціональних спільнот, які підтримують зв'язки з країною походження та беруть участь у її соціально-економічному розвитку через фінансові, культурні та інформаційні канали. Це формує нові моделі національної взаємодії у глобалізованому середовищі.

Наукові дослідження підкреслюють, що ідентичність у сучасних умовах є динамічною категорією, яка формується під впливом мобільності населення та соціальних трансформацій [1, с. 49–54].

Демографічні та міграційні процеси суттєво впливають на регіональний розвиток України, формуючи нерівномірність соціально-економічної динаміки між різними територіальними одиницями. Відтік населення з окремих регіонів призводить до зменшення їхнього трудового та інтелектуального потенціалу.

У регіонах із високим рівнем еміграції спостерігається скорочення економічної активності, зменшення інвестиційної привабливості та послаблення інституційної спроможності місцевого самоврядування. Це створює довгострокові дисбаланси у територіальному розвитку держави.

Водночас великі міські агломерації концентрують людські ресурси та економічну активність, що посилює процеси урбанізації та соціальної

диференціації. Така концентрація може сприяти економічному зростанню, але водночас загострює проблему регіональної нерівності.

Узагальнюючи вплив соціально-політичних факторів на розвиток української нації, слід відзначити, що демографічні та міграційні процеси формують довготривалі структурні зміни, які визначають траєкторію націєтворення. Вони впливають на чисельність населення, його вікову структуру, рівень соціальної мобільності та характер територіального розміщення.

Взаємодія демографічного спаду та інтенсивної міграції призводить до трансформації соціально-економічної системи, що вимагає адаптації державної політики до нових умов. Особливо це стосується необхідності збереження людського капіталу та забезпечення його відтворення в межах національної економіки.

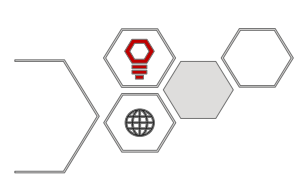
Водночас посилення глобальних міграційних зв'язків створює нові можливості для інтеграції України у світовий простір, але водночас підсилює ризики демографічної нестабільності. Це потребує збалансованого підходу до регулювання міграційних потоків.

Отже, демографічні та міграційні чинники виступають ключовими детермінантами соціально-політичного розвитку української нації, визначаючи її здатність до довгострокової стабільності та розвитку.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що соціально-політичні фактори розвитку української нації формуються під впливом складної взаємодії демографічних і міграційних процесів, які мають системний і довготривалий характер. Їхній вплив виходить за межі суто статистичних змін і охоплює трансформацію соціальної структури, економічних механізмів та інституційної організації суспільства.

Демографічні тенденції, зокрема скорочення чисельності населення та його старіння, створюють структурні виклики для державної політики, що стосуються

ринку праці, соціального забезпечення та відтворення людського капіталу. Це потребує формування довгострокових стратегій державного розвитку.

Міграційні процеси виступають одночасно як фактор ризику і як ресурс розвитку, оскільки вони можуть сприяти втраті людського потенціалу, але водночас забезпечувати фінансові та соціальні зв'язки з глобальним середовищем.

Загальний аналіз підтверджує необхідність комплексного підходу до управління демографічними та міграційними процесами як ключовими детермінантами розвитку української нації.

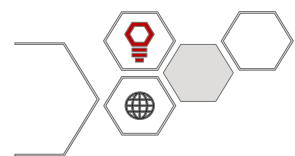
Подальше узагальнення результатів дослідження дозволяє акцентувати увагу на тому, що демографічні та міграційні процеси не можуть розглядатися як автономні явища, оскільки вони інтегровані у загальну систему соціально-політичного розвитку держави. Їхній вплив проявляється у зміні конфігурації соціальних інститутів та характеру взаємодії між різними групами населення.

Особливого значення набуває проблема довгострокових наслідків демографічного спаду, який формує обмеження для економічного зростання та інноваційного розвитку. У поєднанні з інтенсивною зовнішньою міграцією це створює ризики для відтворення національного людського капіталу.

Водночас міграційні процеси можуть виступати каналом інтеграції у глобальні соціально-економічні мережі, що відкриває додаткові можливості для розвитку держави за умови ефективного управління цими процесами.

Підсумковий аналіз підтверджує, що стабільність розвитку української нації значною мірою залежить від здатності держави формувати збалансовану політику у сфері демографії та міграції.

Подальші наукові дослідження у сфері соціально-політичних факторів розвитку української нації потребують поглибленого аналізу взаємодії демографічних і міграційних процесів із державними інституціями та механізмами публічної політики. Особливу увагу доцільно зосередити на вивченні довгострокових наслідків демографічного спаду для соціально-економічної стабільності.

Перспективним напрямом є дослідження впливу цифровізації та глобальних комунікаційних технологій на міграційну мобільність населення, а також на формування нових моделей транснаціональної ідентичності. Це дозволить глибше зрозуміти трансформаційні процеси у структурі нації.

Важливим є також подальше вивчення ефективності державної міграційної політики, зокрема інструментів стимулювання повернення мігрантів та залучення людського капіталу до національної економіки.

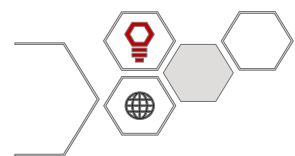
Окремого дослідження потребує регіональний вимір демографічних процесів, що дозволить сформулювати більш диференційовані підходи до управління розвитком територій.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід наголосити, що соціально-політичні фактори розвитку української нації формуються у складному багаторівневому середовищі, де демографічні та міграційні процеси виступають ключовими детермінантами довгострокових трансформацій.

Встановлено, що демографічні зміни, зокрема скорочення населення та старіння вікової структури, створюють системні виклики для соціально-економічного розвитку держави, впливаючи на стабільність ринку праці та ефективність соціальних інститутів.

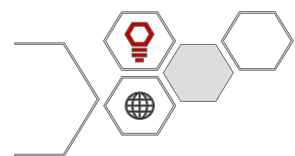
Міграційні процеси, у свою чергу, формують як ризики втрати людського капіталу, так і потенційні можливості для розвитку через транснаціональні зв'язки, фінансові потоки та обмін знаннями. Їхній вплив є амбівалентним і залежить від якості державного управління.

Загалом дослідження підтверджує необхідність системного підходу до аналізу демографічних і міграційних процесів як взаємопов'язаних елементів націєтворення, що визначають траєкторію розвитку українського суспільства в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. De Haas H., Castles S., Miller M. J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. 6th ed. New York : Guilford Press, 2020. P. 49–54.
2. Human Development Report 2020: The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene / United Nations Development Programme. New York : UNDP, 2020. P. 44–50.
3. Massey D. S. Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. Population Index. 1990. Vol. 56, No. 1. P. 3–26. DOI: <https://doi.org/10.2307/3644186>
4. Putnam R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2000. p. 120–126.
5. The 2021 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019–2070) / European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/58bcd316-a404-4e2a-8b29-49d8159dc89a_en?filename=ip148_en.pdf
6. World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities / United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). Nairobi : UN-Habitat, 2022. P. 41–46. URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/06/wcr_2022.pdf
7. World Development Report 2019: The Changing Nature of Work / World Bank. Washington, DC : World Bank, 2019. P. 52–58.
8. World Employment and Social Outlook 2023: The value of essential work / International Labour Organization. Geneva : ILO, 2023. P. 66–71. URL: <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-2023-value-essential-work>
9. World Migration Report 2022 / International Organization for Migration. Geneva : IOM, 2021. P. 71–77. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2022_book_eng.pdf

10. World Population Prospects 2019: Highlights / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York : United Nations, 2019.
11. Іванюк О. Соціальне забезпечення внутрішнього переміщення осіб в Україні в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2026. № 85. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-138>
12. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
13. Міценко Н. Г., Кузьма Х. В. Трудова міграція: детермінанти, соціальні та економічні наслідки. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2020. № 61. С. 35–42. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-61-05>
14. Остапенко Я. Сучасні демографічні виклики в Україні та їх наслідки для людського капіталу: статистичний погляд. Економіка та суспільство. 2026. № 84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-156>
15. Цимбалюк І., Хомюк Н., Зелінська О. Міграція робочої сили в Україні: виклики для управління та мотивації персоналу під час війни. Економіка та суспільство. 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-66>